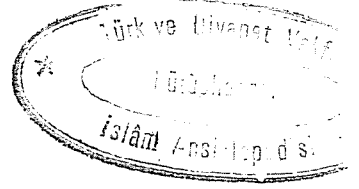


3



OSMANLI ARAŞTIRMALARI

III

Nesir Heyeti — Editorial Board

HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ

HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

III

İstanbul - 1982

KİTABİYAT

Eleazar Birnbaum, *The Book of advice by King Kay Kâus ibn İskender, the earliest old Ottoman Turkish version of his Kâbusname* (Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları, Türkçe Kaynaklar, Mütercimi meçhul ilk Türkçe Kâbusnâme, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1981.

Türk Edebiyatında XIV. yüzyıldan başlayarak gittikçe artan bir gelişme olduğu bize kalan eserlerden bilinmektedir. Telif ve çeviri olarak türlü yönlerden önem taşıyan bu eserlerin konuları değişiktir. Bunların arasında *Kabus-nâme* ayrı bir yer tutar. XIV. yüzyıldan başlayarak başka başka kişilerce tâ 1117 (1705) yılına değin Türkçeye beş kez çevrilmiş olması bu kitaba Türk toplumunda ne kadar önem verildiğini anlatır. Bunların arasında Mercimek Ahmed'in Sultan II. Murat adına yaptığı çevirinin 1944 den bu yana üçüncü baskısının çıkmış olması, eserin günümüzde de önemini sürdürdüğünü göstermektedir¹.

Konusunun Türk Edebiyatında büyük bir yer tuttuğunu, daha başka örneklerinden de biliyoruz. XV. yüzyılda Amasyalı Hüseyin-oğlu Ali'nin *Tacü'l-edeb* (Tarîku'l-edeb)inin, XVI. yüzyılda Kınâhzade Ali Çelebi'nin *Ahlâk-ı Alâsinin* ardından *Nasâyihu'l-mülûk*, *Nasihati's-salâtin*, *Nasâyihu'l-vüzerâ* adı altında bu yolda eserler yazılmıştır². Bunlara bakınca bunun, edebiyatımızda incelenmesi gerekli başlıbaşına bir konu olduğunu söyleyebiliriz.

*

Eleazar Birnbaum, yayımladığı *Kabusnâme*'nin Türkçe'de en eski çeviri olduğunu söylemektedir. O, giriş bölümünde (s. 3-107), elindeki yazmayı türlü açılardan ve ayrı ayrı bölümlerde tanıtmaktadır. *Kabusnâme* üzerinde şimdiye dek yapılmış olan en geniş inceleme -sayfaların çokluğuna bakınca- bu olmak görünüyor.

A. bölümünde, numaralar verilerek yazma, ayrı ayrı yönlerden ele alınmaktadır. Bunlar: I. giriş. *Kabusnâmenin Türkçe çevirileri* (s. 3-7); II. Yaz-

1 Orhan Şaik Gökyay, Keykavus, *Kabusnâme*, üçüncü baskısı, İstanbul 1974.

2 Menemenlizade Tahir, Osmanlı Müellifleri ve kütüphanelerin katalogları.

manın fizik tasviri (s. 8); III. Kağıdına göre yazmanın tarihinin belirlenmesi (s. 9-11); IV. Farsça aslı (s. 11-12); V. Transkripsiyon (s. 12-13); VI. Bölümlerin başlıkları (s. 13-15); VII. Eski Osmanlıca çeviriler (s. 15-25); VIII. Dil ve üslup (s. 25-27); IX. Müellif nushası mı? İstinsah mı? (s. 27-30); X. Yazmanın muhtevası ve yazarın kişiliği (s. 30-36); XI. Yazmaya göre Türkler (s. 36-37).

B. İmla ve fonetik. 1. Genel olarak (s. 37-38); 2. sessizler (s. 38-39); 3. Sesliler (s. 40); 4. Tenvin (s. 40-41); 5. Teşdid (s. 41-42); 6. e ve a'nın yazılışı (s. 42-43); 7. Sondaki yâ (s. 43); 8. Harekelerin yazılışı (s. 43-44); 9. Eklerin bağlamışı (s. 44); 10. Müstakil sözcüklerin harekelenmesi (s. 44-45); 11. Epenthetic sesli (Dilbilgisinde bir kelimenin ortasına bir harf ya da ses kulması) (s. 45);

C. Gramer bölümünde (s. 45-61) ilgi çekici noktalar, *Philologie Turcicae Fundamenta*, I (Wiesbaden, 1959) e göre sıralanmıştır.

D. Ekler ve düzeltmeler (s. 63-67).

E. Select vocabulary (s. 68-108).

Bu bölümlerden sonra Birnbaum yazmasının faksimilesi (ypr. 1-a-153b) gelmektedir.



Görüleceği üzere, yukarıda söylediğimiz gibi, Eleazar Birnbaum, elindeki yazmayı türlü yönlerden inceleyerek okuyucusuna yararlı bilgiler sunmağa çalışmıştır. Biz bu yararlı bölümlerden bir tanesinin, E Bölümünün üzerinde durmak istiyoruz. Aşağıda söyleyeceğimiz için, bu tanıtmayı İngilizce yazsaydık, select errors diye başlık koymayı daha uygun bulurduk.

a) Birnbaum bu bölümün başında, ilgi çekici eski Osmanlıca kelimeleri aldığı söyliyorsa da, bu bölümü incelediğimiz zaman böyle olmadığını görürüz.

Böylesine önemli bir yazmayı yayımlarken, ona eklenecek sözlük bölümüne neden yalnızca seçme sözcüklerin alındığını, benim gibi, soracaklar çıkacaktır, sanırım. Bu seçmeler neye göre yapılmıştır? Bunların çok arkayık oluşları mı göz önünde tutulmuştur? Bugün dilden büsbütün düşmüş olmaları mı? Bu sorulara olumlu bir karşılık veremiyoruz. Çünkü bu bölümde sıralanmış olan sözcüklerin büyük çoğunluğu bugün konuşma dilinde de, yazı dilinde de yaygın gitmektedir.

b) Böylesine önemli, Türk Edebiyatının ilk çağlarından kalma örneklerinden biri olan bir yazma yayımlanırken, ona bir sözlük koymayı düşünüyorsak, bu sözlük, onda geçen bütün sözcükleri vermeli değil midir? Bu alanda bizde ve batıda yapılmış olan bir takım çalışmaları göz önünde tutarak..

c) Kaldı ki bu bölüme seçilerek alınmış olan sözcüklerin çoğuna da yanlış, ama türlü bakımlardan yanlış, karşılıklar konmuştur. Önce söyleyim ki, elimizde, bu alanda yayımlanan kitapların sözlük bölümleri, Türkçe ana-sözlükler, *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, *Derleme Sözlüğü* gibi ilk akla gelen kaynaklar hiçe sayılmıştır.

Biz bu bölümde ilişeceğimiz noktaları aşağıda sıralamak istiyoruz.

1) Eleazar Birnbaum'ın, benim yayımladığım Kabusnâme için söylediklerini düzeltmekle başlayacağım; o şöyle diyor:

'Orhan Şaik, Kabusnâme, unfortunately there are many misreadings and errors in it, e.g. in the second sentence of the book, Filibeboluda (at Philippopolis) is misread as Filibe yolunda, and the Sultan's name Murād, inadvertdly omitted (Sultan ibn Muhammed is place of Sultan Murād Han ibn Muhammed (s. 6, çıkma-7)).

Bunun Türkçesi şudur: Kabusnâme'nin Orhan Şaik neğrinde, yazık ki pek çok yanlış okumalar ve yanlışlar vardır, nitekim kitabın ikinci sayfasında Filibeboluda (Philippopolisde), Filibe yolunda diye yanlış okunmuştur. Sultan Murād adı, kasıtsız olarak atlanmıştır.

İmdi, Birnbaum'ın, kitapta benim yazdığım doğruları nasıl olup da yanlış diye ortaya sürdüğünü anlamak güçtür; yalnız benim için değil, okuyucu için de. Kitabımda onun yanlış ve eksik diye lâfını ettiği yerleri ben kitabımdan alarak olduğu gibi vermekle kalmıyorum, bunların kışelerini de koyuyorum.

Bunlardan birincisi Filibe yolunda yanlışdır (!). Bu, yazmada (Rieu Kataloğu, British Museum, OR. 3219) bütün başka okuyucuların göreceği ve okuyacağı gibi apaçık.

عَفِيَّ عَنْهُمَا بَرَكَتٌ فِيبِهِ يُولَدُ يَارِ شَاهِ خِدْمَتِهِ وَار دُرْ

şeklinde harekelenmiştir (ypr., b, satır-5).

Ve kendimizi ne kadar zorlasak bunun başka türlü okunmasının yolu yoktur. Sonra, o yüzyıllardan kalma bütün Türkçe kitaplarda ve onlardan sonra yazılanlarda biz Filibenin 'Filibebolu' (Philippopolis) yazılışını görmüyoruz, göremeyiz de. Çünkü Türkler aldıkları yerlerin adını hiçbir zaman onların, o dillerdeki söyleniş ile söylememişlerdir de, yazmamışlardır da.

Başkasını bilmem, fakat ben, bu apaçık doğruyu yanlış olarak gösteren Birnbaum'ın, Kabusnâme metninde daha ne yanlışlar yapmış olacağını kolayca kestirebiliyorum. Bunların tanıkları aşağıda gelecektir.

İkincisine gelince: Sultan Murād'ın benim tarafımdan ihmal edildiğini söylediği adı, bütün tarihlerimizde olduğu gibi benim cümlemdede de yerli yerindedir: Sultan-ı cihan, sahib-kıran-ı zaman, sultan ibn'ü's-sultan sultan Murād Han dir :

gördüm ki *Sultan-ı cihan sahibkiran-ı zaman sultan ibn es- sultan sultan Murad Han ibn Muhammed Han ibn Bayezid ibn Murad Han ibn Orhan ibn Osman halledallahü mülkehu* ve eb-



2) Burada, Birnbaum'ın harekelerin hangi harfe, ya da hangi kelimeye ait olduğunu anlayamadığı için yaptığı yanlışlar sıralanmaktadır:

88b 9-10. Kaşki dükeli ilim bilürimisse sana hepi anardım. Oysa metinde bu kelime açıkça hepdır, ve öyle harekelenmiştir. Onun kesre sanıp da hepi deye okuması, bu kesrenin, müteakıp satırdaki ألم kelimesinin dal harfi üzerindeki fethasını hep sözcüğünün kesresi sanmasındandır. Üstelik bunu onun yazdığı gibi okumaya kalkarsak bu, yanlış Türkçe olur.

63b 9-10. Çığanmış deye okuduğu sözcüğün metindeki harekelenmiş doğru okunuşu çığanımsıdır. Böyle olunca onun verdiği anlam da kendiliğinden yanlış olur.

109b 13. Buradaki sözcük kişi değil metinde كشي (kişii) şeklinde harekelenmesine göre kişiydir, demek ki bu kelimenin i halidir. Netekim bu kelimenin kişi yazılışı büsbütün başkadır (88b, satır. 2, 3, 4, 5, 6, 7).

114a 3. Metinde geçersin diye harekelenmiş olan kelime, geçürsin diye okunmuş ve bundan dolayı da yanlış karşılık verilmiştir.

57b 2. Türkçede 'vilâyet dürmek' diye bir deyim olmadığı gibi dürmek sözcüğünün karşılığı da protect (korumak, himaye etmek) değildir. Nitelikim Farsça metin 'salâh-ı memleket' diyor ki bu da 'memleketi düzene koymak' demektir.

88b 2. Metnin harekesine dikkat edilmediği için esricek deye okunan ve Türkçeye uymayan bu sözcüğün oradaki harekelenmiş doğrusu esriyicekdir ve 'sarhoş olunca' demektir.

94a 1. Metinde açıkça hulklu خالو yazılmış olan kelimeyi, Birnbaum yanlış ve burada anlamsız duran halklu diye okuyor ve 'of the people' diye karşılık koyuyor. Oysa doğrusu hulklu ol (iyi huylu ol) demektir.

109b 3-4. Semrisen diye okumak hem yanlış, hem Türkçe değil, doğrusu semirsendir, metinde de böyle harekelenmiştir. Ancak önümüzü kesen tanıklardan anlıyoruz ki Birnbaum kelimeleri tanımadığı, onların cümle içindeki yerlerini ve anlamlarını kavramadığı için, hangi harfin üzerinde olduğunu tayin edemediği hareketleri, ait olmadıkları harflerin hareketleri sanmış ve bu yüzden Türkçe'de işitilmedik kelimeler uydurmuştur. Ama Türkçe her dilde olduğu gibi bir kelimeler hazinesidir, öğrenilmesi çok emek ister. Üstün, esreyi tanımak Türkçe bilmek değildir.

3) 'Seçme kelimelerin karşılıkları da yanlışdır. Bu yanlışlar yalnız kelimeyi yanlış okumaktan değil, cümle içindeki anlamını kavramamaktan da doğuyor. Eğer metin anlaşılabilir takip edilebilseydi bu yanlışla kolay düşülmeyecekti. Herhangi Türkçe bir sözlüğe bakmak bile bizi bu yanlışlardan korumağa yetirdi. Aşağıda bu yanlışlara da birkaç örnek veriyoruz:

88b 5. Alu kelimesine, ingilizce 'low, vile' deye karşılık konmuştur; bu da Türkçe 'alçak, deni, kötü' demektir. Sözcüğün bu anlamı da varsa da, metin içindeki yerine göre, bunun doğru karşılığı 'acı, güçsüz'dür. Çünkü metin şöyledir: Bir büyük kişi bir alu kişinin üstüne havale ola. Demek isteniyor ki sarhoş olunca bir büyük kişi, bir güçsüz kişinin üstüne yürür; kendisine, büyük-

lûgüne yakışmayan bir iş yapar, demektir. Yoksa, büyük kişinin, alçak bir adamın üzerine yürümesi, ayık iken de, sarhoş iken de olağandır.

70a 10. Aya kelimesine fist diye karşılık konmuş ki bu yanlıştır. *Fist, the hand clenched or closed tightly, with the fingers doubled into the palm (Shorter Oxford Dictionary)*, Türkçesi yumruk. Ayanın İngilizcesi ise palm (the part of the hand between wrist and the fingers, esp. its inner surface (yukarıdaki sözlük).

88b 1. Nesne hacetin olursa hiç ayıklıkta dileme. Metindeki bu cümlelerin İngilizce çevirisi 'when sober, do not beg' diye verilmiştir. Bundan 'sen ayık iken hacet dileme' anlaşılır. Oysa metin şudur: nesne hacetin olursa hiç ayıklıkta dileme, zira çığan ve bahill kişi 'esriyecek cömerd olur.

101a 12-13. Aylak. Metinde eğer kış kız olursa birez birez satasın, sana yidigün aylak kalur, cümlesini Birnbaum 'you should sell little by little, so that what you (need to) eat may remain available for you' diye vermiştir. Burada aylak, 'available' demek değildir, bedava, parasız demektir.

118b 9-13. benzedi-yazarsan.. Bence benzed burada 'resemblance' (benzeyiş, benzerlik) anlamına bir isim değildir. 'Bir hat görürsen benzedi yazarsan...' demek, bir yazı görüp de ona benzetererek yazarsan demektir, bir başka deyişle burada benzed'i benzet sözcüğünün i hali değil, benzetererek anlamına bir fiildir.

150a 2. Bilişlik. Metindeki yadı bilişliğe getüresin'in İngilizce karşılığı 'you may call to mind acquaintance with it' diye verilmiştir ki yanlıştır. Buradaki yad Türkçede herkesin bildiği bir 'common word' dur, 'yabancı' demektir. Metinde sözün gelişinden anlaşılana da budur: ... şu resme bilesin kim yadı, bilişliğe getüresin. Bugün bunun yerine 'öylesine bilmelisin ki yabancıyı kendine aşına kılasın' diyebiliriz.

71a 9. İlku, yalnızca 'animal (herhangi bir hayvan)' demek değildir. Otlağa başıboş salınmış ve (henüz terbiye edilmemiş) at ve kısrak sürüsü' demektir.

140a 9, 142a 11. Berk kuşaklı ve kuşağı berk ola. 'faithful' ve 'rectitude' demek değildir. Bu, bir mecazdır, 'kadınlarla meşru olmayan münasebetlerden uzak durmak' demektir. Bugün de bu anlam 'uçkuruna sağlam olmak, harama uçkur çözmek' deyimlerinde yaşamaktadır.

147a 6. Birnbaum, metindeki 'suyu oda saçalar' cümlesinden saçalamak diye bir fiil çıkarıp ortaya atıyor, ve bunun 'saçsınlar' anlamına saçmak fiilinden bir 'üçüncü şahıs çoğul' olduğunu anlayamayacak kadar Türkçeden çok uzaklara düşüyor.

148b 1. Ve dahı yiyesi üleşdürmeyeler cümlesinde Birnbaum bu kelimeyi, 'to divide, apportion' diye doğru anlamışsa da 'ulaşdırmuk' diye yanlış okumuştur, doğrusu üleşdürmektir. Oysa aşağıda ülü sözcüğünün karşılığını 'portion' diye doğru olarak vermekle birlikte bu iki kelimenin aynı kökten geldiklerini ayırd edememiştir.

Bunlar 'select vocabulary' bölümünden seçilen yanlışlardır. Arkada daha bu kadar vardır.

Sonuç. — İmdi, bunlara bakarak, bundan önceki bölümlerde ne gibi yanlışların bulunabileceğini kestirmek güç değildir. Çünkü, o bölümlerde verilen bilgiler ve çıkarılan hükümler, varılan sonuçlar hep bu yanlışlara dayandırılmış olacaktır. Bu yüzden, giriş bölümünü kaplamış olan sayfaların okuyucuya ne derece yararlı olabileceği çok su götürür.

Orhan Şaik Gökyay

Âli, *Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları (Menâkıb-ı Hünerverân)*, hazırlayan: Dr. Müjgan Cunbur, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 499, 1000 Temel Eser serisi: 86, Başbakanlık Basımevi, Ankara, mayıs 1982; önsöz (sö 5-10); metin (s. 11-132); Söz ve terim açıklamaları (s. 133-148); Kişi ve özel adlar dizini (s. 149-162); Yer adları dizini (s. 163-164); fiyatı 150 lira.

Gelibolulu Mustafa Âli (1541-1599) başta tarih ve edebiyat olmak üzere türlü konularda, büyüklü-küçüklü elliden artuk eserin yazarıdır (bkz. Atsız, *Âli bibliyografyası*, İstanbul 1968, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi). Bunların arasında, 1587 de bitirdiği *Menâkıb-ı Hünerveran*, dili bakımından olsun, konusu yönünden olsun, ayrı bir önem taşır. Öteki yazdıklarıyla karşılaştırılınca, çağının en ağır, en çetin diliyle yazıldığı görülür. Konusu da, sanat tarihimizin, bugün artık gerilerde kalmış bir alanını ele almaktadır. Bundan ötürü de anlamak için yalnız o dili bilmek yetmemektedir. Bu alanın kelimelerini, terimlerini de hakkıyla tanımak gereklidir. Bu dilin o çağda geçerli olan üslubunu, örgüsünü, mecazlarını, yazarın türlü konularda adını verdiği kişileri, kaynakları, yararlandığı yerleri ve daha birçok yanlarını yeterince tanıyıp sindirmeden böyle bir işi yüklenmek büyük bir cürettir. Hemen her satırda karşımıza çıkan güçlükleri yenmenin başka bir yolu yoktur. Kalemimiz, daha kitabı açar açmaz bizi, arapçasından, farsçasından, türkçesinden nice sözcüklerin dikenliğine sürükler. Bunlar da yetmez; sanat ansiklopedileri, deyim ve terim sözlükleri kale duvarı gibi önümüze dikilir. Bunları sağımıza, solumuza yığmadıkça, *Menâkıb-ı Hünerveran*'ın fethine kalkışmak boşunadır. Hem kendimiz için, hem onunla tanıştırmak üzere önüne düştüğümüz okuyucu için yararsız bir işe girişmiş olmaktan başka bir sonuca varamayız. Kaldı ki aşağıda görüleceği üzere, biz, daha en *harcıâlem* sözcükleri bile, ortaokul sözlüklerinde arayıp bulamıyoruz. Karşılıklarını bulduğumuzu sandıklarımızı da, hazırlamaya yeltendiğimiz eserin, ötesine berisine yamamaktan ileri gidemiyoruz. Sonunda elter böyle *alelacâyip* bir dille önümüze dikiliyor.

Ama nedense, hergün birkaç benzerinin ayağımıza takıldığını görmekten artık gerçekten yıldıgımız bu *sadeleştirme*, *türkçeleştirme* adı altında yayın alanına sürülen bu soydan kitaplar, bizi umutsuzluğa düşürüyor. Türkçe dersinden beklemeli bir ortaokul öğrencisinin *efkar-ı fukarâ* söz dağarcığını sırtlanıp kervana katılmağa kalkıyoruz. Kervan yürüyüp gidiyor, biz beraber yürüdüğümüzü sanıp yerimizde sayıyoruz. Vazgeçtik, böyle bir kitabın türkçeleştirilmesinden, hiç bir abartı yapmadan söyleyim ki kitap türkçe olmuyor.